

fgUnh fof' k"V

d{k k x oha

i z u c d

¼o | kfpr bdkb½

NÜkhl x<+ek/; fed f'k{k k e.My] jk; i g

vkedk

jk"Vh; i kB; p; kZ dh : i js[kk 2005 eaftu fpUrkvka dk mYys[k fd; k x; k gSml dsrkjrE; eain'sk dsgkbZLdny , oagk; j l dsMjh eav/; ; u djusokysfo | kFFkz ka ds l aak eafopkj djus , oa mudh l eL; kvka dk l ek/kku djus graq NRRhl x<+ek/; fed f'k{kk e.My iz Ru'khy g\$ rkd 'k\$kf.kd y{; ka dh i kflr gks l ds , oa f'k{kk dh xqkoRrk ea l qkkj gks l da

ijh{kkvka ds l e; fo | kFFkz ka ds eu eafpUrK , oa Hk; mRiUu gsrk gSfd ijh{kk ds h gksch\ ijh{kk eafdl idkj izu iNs tk; a\$ dks l k izu ijh{kk dsfy, egROIwKz gks l drsg\$ bl graq foxr o"ka eae.My iz kl jr jgk g\$ fo"K; okj ekMy izu i= dks vc NRRhl x<+ek/; fed f'k{kk e.My ds ekU; rk i klr fo | ky; ka ea Hkstus ds l kFk&l kFk mUga e.My ds os l kbV ea ykM fd; k tk; xka ijh{kk ds Hk; , oaruko l seDr j [kus dsfy, e.My }kjk gkbZLdny , oagk; j l dsMjh ds fo | kFFkz ka ds fy, fo"K; okj d{kk 9ohal s 12ohard izu cid r\$ kj fd; k x; k g\$ izu cid ea ijEijxR izuka ds vrfjDr uohu izuka dk l eko\$K fd; k x; k g\$ izu cid bdkbdkj , oae.My dh ijh{kk ; kstuk ds vuq kj r\$ kj fd; k x; k g\$ ftl l s vPNs vad i klr djus ds l kFk&l kFk ijh{kkFFkz ka ea fo"K; ds ifr : fp mRiUu gkschA

izu cid ds vHkko eaf'k{kdk} i k' udka vK\$ fo | kFFkz ka dks i kB; i qrd ds vUr eafn; s x, ijEijxR izuka ij fuHkz jguk i M\$K g\$ bl l sfo"K; dk eW; ka du 0; fDrijd (Subjective) gks tkrk g\$ rFk fofHkUu 'k\$kf.kd mIs ; ka ds vk/kkj ij eW; ka du ugha gsrk g\$ bl h vko' ; drk dks /; ku eaj [krs gq e.My us gkbZLdny 1/9oh 10oh rFk gk; j l dsMjh 1/11oh 12oh ds l Hkh fo"K; ds izu cid dk fuekZk fd; k g\$ bl izu cid l s f'k{kdk} , oa fo | kFFkz ka ea fur uohu izuka ds fuekZk dh vHk: fp mRiUu gkschA

izu cid ea fo"K; dh mi yC/k 'k\$kd l kexh dks 'kkfey fd; k x; k g\$ bl ea uohu ek\$yd izuka dK\$ fo"K; oLrj f'k{k.k dsmIs ;] dfBukbZLrj vK\$ vadu dh xqkoRrk ds vuq kj l q afBr djdsj [kk x; k g\$ izu cid eae.My dh ijh{kk ; kstuk ds vuq kj vfry?kqkUkjh;] y?kqkUkjh; , oa nh?kzmUkjh; izuka dk l eko\$K fd; k x; k g\$ ifr; ksch ijh{kk dsfy, vH; kl graqoLrqu"B izuka dk Hkh l eko\$K izu cid eafd; k x; k g\$ ftl l s ifr; ksch ijh{kkvka ds vH; kl ea l gk; rk feyschA ifrfnu] ifr l l rkg] ifrekg vK\$ ifro"Kz uohu izuka ds ckjs ea fo | kFFkz k\$ f'k{kdk} i k' udka ijh{kdk} vK\$ l keU; tu l sfo"K; okj e.My uohu izuka dks vkef=r fd; k tkoskA vki ds }kjk i\$kr fo"K; okj uohu izuka dks tkM\$elj ifro"Kz izu cid dk l a kskku e.My }kjk fd; k tkosk] ftl l s izu cid vf/kd ifjiwKz vK\$ vk/kqudre gks sjg\$

ep\$vk'kk gSfd e.My }kjk tkjh izu cid fo | kFFkz k\$ f'k{kdk} i k' udka , oa ijh{kdk} dsfy, mi ; ksch fl) gkskA

'k\$kdkeukvka l fgr---

1/4s feat 1/2
vkbz, -, l -

I fpo

N-x- ek/; fed f'k{kk e.My] jk; ij

bdkbz & 01

mRI kg] ešetnij g]ioš inš'k eaikol] vydkj

vfr y?kqñÜkj; izu

- izu 1& mRI kg dks ifjHkkf"kr dhft, A (K-VSA)
- izu 2& nkuohj fdl sdgrsgā\ (K-VSA)
- izu 3& fpłrkef.k fdl ys[kd dk xřk gS\ (K-VSA)
- izu 4& ^tks thrus; kx; gkš* dk ,d 'kCn fyf[k, A (U-VSA)
- izu 5& ftI sdfBurk I siklr fd;k tk I dsml sD;k dgrsgā\ (K-VSA)
- izu 6& HkeM/y dk Hkkj fdl ds dks ij gS\ (K-VSA)
- izu 7& d.kkn fdl I sl eř/kr gS\ (K-VSA)
- izu 8& ^du/ks Mkyuk* dk vFkZ fyf[k, A (U-VSA)
- izu 9& I kA/ka I seks dh ckth dgk; yxkbz tkrh gS\ (K-VSA)
- izu 10& etnijka ds ifr I gkuHkkf"r D; kaj [kuh pkfg, \ (U-VSA)
- izu 11& tyn; ku ea dksu fopj.k dj jgk Fkk \ (K-VSA)
- izu 12& ykdk; ru fdl dh jpuk gS\ (K-VSA)
- izu 13& iñfr dk I dekj dfo fdl sdgk tkrk gS\ (K-VSA)
- izu 14& ckny ds nks i; kZ okph 'kCn fyf[k, A (U-VSA)
- izu 15& rkykc ea vi us fo'kky vkdkj dks dksu fugkj jgk Fkk \ (K-VSA)
- izu 16& 'kCn vks vFkZ ea I kCn; Z mRI uu djus okyh o.kZu 'ksyh dks D; k dgrsgā\ (K-VSA)
- izu 17& řpj.k dey clnkšgfjjkbz ea dksu I k vydkj iz řr gqk gS\ (U-VSA)
- izu 18& mi ek vydkj dh ifjHkk"kk fyf[k, A (K-VSA)
- izu 19& ekuohdj.k vydkj dk mnkgj.k nhft, A (U-VSA)
- izu 20& ^eq[k ekuks plnek gSA** fdl vydkj dk mnkgj.k gS\ (U-VSA)
- izu 21& vydkj dk I keku; ,oa I kfgR; d vFkZ crykb; sA (K-VSA)

- izu 22& ^mRl kg* v/; k; ea ; @ ohj dk D; k vfkZ gS\ (K-VSA)
- izu 23& ^hrj ikr l fj l eu Mksyk* bl i fDr ea miek vycjkj ds fofHkUu vaka dk igpku dj fy[kks A (A-VSA)
- izu 24& mRl kg vksj g"lzea dpy nks vrvj fyf[k, A (U-VSA)
- izu 25& l fe=k ulnu iUr }kj k jfpr egkdk0; dk uke fyf[k, A (K-VSA)
- y?qk mUkj h; izu
- izu 1& mRl kg ,oa l kgl ea D; k vlrvj gS\ (U-SA)
- izu 2& vkpk; l jkeplnz 'kDy dh fdUgha rhu jpuvkka ds uke fyf[k, A (K-SA)
- izu 3& >p>ykgV D; ka mRl lUu gkrh gS\ (U-SA)
- izu 4& tehu vksj etnjika ea y[kd us D; k l ekurk cryk; h gS\ (U-SA)
- izu 5& l l kj ea etnjika dh egUkk ij izk'k Mkfy, A (U-SA)
- izu 6& l kekKh f} in' prti n% dk vfkZ Li "V dhft, A (U-SA)
- izu 7& ^iy&iy ifjofr r iNfr oSk** l s dfo dk D; k vk'k; gS\ (U-SA)
- izu 8& es[kykdkj] blnztky vksj tyn; ku dk vfkZ Li "V dhft, A (U-SA)
- izu 9& ^ekrh dh yfM+ ka l sl tñj] >jrsgS>kx Hkjsfu>j** dk vk'k; Li "V dhft, A (U-SA)
- izu 10& mRl i[kk vycjkj dh i fj Hkk"kk fy[kdj mnkgj.k nhft, A (U-SA)
- izu 11& Je&'kfDr dk D; k egRo gS\ (U-SA)
- izu 12& etnjika ds daks Mky nus l s D; k vfhki k; gS\ fyf[k, A (K-SA)
- izu 13& mRl kgh vl Qy gkus ij f[kUu vksj nq[kh gkr k gSA bl dFku dh i fV dhft, A (U-SA)
- izu 14& mM+x; kj vpkud ----- Hkw ij vacj* bl i | ka k ea fpf=r o"kkZ __rq dk o.ku vius 'kCnka ea dhft, A (U-SA)
- izu 15& vkpk; l 'kDy usdeZHkkouk i zkku mRl kg dks l Ppk mRl kg ekuk gSA bl dFku dh 0; k[; k dhft, A (U-SA)

nh?kz mÜkjh; izu

izu 1& fuEufyf[kr dh l i d æ 0; k[; k dhft, & (A-LA)

^Qykl Dr mRI kgh vl Qy gksus ij f[kUu vksj nq[kh gksrk g\$ ij
dekl Dr mRI kgh døy deklzBku dsimZdh voLFkk eagks tkrk gSA vr%ge
dg l drs g\$fd deZ Hkkouk izkku mRI kg gh l Ppk mRI kg gSA Qy Hkkouk
izkku mRI kg rksykbk gh dk , d iPNuu : i gSA**

izu 2& fuEufyf[kr i | k k dh l i d æ 0; k[; k dhft, & (A-LA)

mM+x; k vpkud yksHkkkj] QMek vikj okfjn dsij A
jo 'k\$ k jg x, g\$fu>] gSVW iMk Hkwij vEcj A
/k| x, /kjk ea l e; 'kky] mB jgk /kq/kj ty x; k rky A
; ka tyn; ku eafopj&fopj] Fkk blnz [ksyrk banz tky AA

izu 3& etnjka dh nhu ghu n'kk dks l qkkjusdsfy, l jdkj usdk&dk l sdk; Øe
i kj bk fd; sg\$ \ l foLrkj o.ku dhft, A (K-LA)

izu 4& ^es etnj gjr 'kh"kd l sys[kd D; k mnas; izdV djuk pkgrsg\$ \ (U-LA)

izu 5& 'kSyh fdrus izdkj dh gsrh g\$ \ vkpk; Z' kpy usdk&dk l h 'kSyh dk iz kx
vi usfuczka eafd; k gSA Li"V dhft, A (K-LA)

izu 6& mRI kg dh fxurh vPNs xqkka ea gsrh g\$ mnkgj.k ndj bl dFku dh i q"V
dhft, A (U-LA)

izu 7& ^ir th i Ñfr ds l qkj dfo g\$** bl dFku dh i q"V vi us'kCnka eadhft, A
(U-LA)

&&00&&

bdkbz & 02

iġLdkj] o"kkz I ŧnjh ds ifr] 'kĊn I emka ds fy, , d 'kĊn

vfr y?kqñÜkj; izu

- izu 1& ^dkek; uh** egkdk0; fdl dfo dh Ñfr gS\ (K-VSA)
- izu 2& e/kfydk fdl dh iġh Fkh \ (K-VSA)
- izu 3& ^iġLdkj* dgkuh ds uk; d dk uke fyf[k, A (K-VSA)
- izu 4& v: .k dk& Fkk \ (K-VSA)
- izu 5& t; 'kġj iġ kn dh fdlgh nks dgkfu; ka ds uke fyf[k, A (K-VSA)
- izu 6& ^iġLdkj* dgkuh eafdl Hkko dk fp=.k gpyk gS\ (U-VSA)
- izu 7& dkšky ujšk ds jkT; ij dk& vkØe.k djuk pkgrk gS\ (K-VSA)
- izu 8& ^nhif'k[kk* dk0; I xg fdl jpukdkj }kjk fy[kk x; k gS\ (K-VSA)
- izu 9& egknøh oekz dks^; kek* Ñfr ij dk& I k I Eeku iġr gpyk \ (K-VSA)
- izu 10& egknøh oekz fdl dk0; /kkjk dh dfof; =h ekuh tkrh g&\ (K-VSA)
- izu 11& ^vjfoln* 'kĊn ds i ; kž okph 'kĊn fyf[k, A (U-VSA)
- izu 12& ^o"kkz I ŧnjh ds ifr* dfork ea dk& I k dk0; xqk gS\ (K-VSA)
- izu 13& txrh&txrh ea dk& I k vydkj gS\ (K-VSA)
- izu 14& I |%uku dk vFkz fyf[k, A (U-VSA)
- izu 15& 'kĊn fdl s dgrs g&\ (K-VSA)
- izu 16& ^tks I c dñ tkurk gkš okD; k&k dk , d 'kĊn fyf[k, A (U-VSA)
- izu 17& ^tksnij dh ckr I kps dk , d 'kĊn fyf[k, A (U-VSA)
- izu 18& tks mi dkj dks ekurk gš ml sD; k dgrs g&\ (K-VSA)
- izu 19& fdl h ds I gkjs jgus okyk ----- dgykrk gSA (K-VSA)
- izu 20& tks Lo; ij fuHkġ gks ml s %i jkoyEch @ LokoyEch½ dgrs g&A (K-VSA)
- izu 21& egkjktk }kjk iġLÑr djus ij e/kfydk usjktk I sD; k ek&k \ (K-VSA)
- izu 22& e/kfydk }kjk Lo.kžepkva dks egkjkt ij U; kÑkoj djus dk D; k dkj .k Fkk \ (K-VSA)

- izu 23& Nk; kokn ds iæf[k LrEHk dgs tkus okys I kfgR; dkjka ea I s fdUgha nks ds uke fyf[k, A
- izu 24& ^vjfom&gkj*] ?ku dsk ikl * eadksu I k vyækj gS\
- izu 25& 'kcn I eg dsfy, ,d 'kcn crykb; s&
 - ¼½ tks igysu i<k x; k gksA
 - ½½ fcuk oru dsdke djusokyk A

y?kq mÜkjh; izu

- izu 1& e/kfydk usegkjkt ds }kjk nh xbZ Lo.kZ enkvka dks egkjkt ij U; kNkoj dj D; ka fc[kj nh \ (U-SA)
- izu 2& dk\$ky jkt dk Ñf"kk egkRI o fdl izdkj I EiUu gsrk Fkk \ (K-SA)
- izu 3& ^mPNofl r o{k* dk vFkZ I e>kb, A (U-SA)
- izu 4& dæhjo dc I ukbz nrk gSvksj D; ka \ (U-SA)
- izu 5& ^>pl I fler 'khry p[icu I \$ I s dfo dk D; k vk'k; gS\ (U-SA)
- izu 6& egknøh oekZ dh Hkk"kk Hkkoi wkZ ,oa I æhre; gSA bl dFku dk vk'k; Li"V dhft, A (U-SA)
- izu 7& ^o"kkZ I ðnjh ds ifr* 'kh"kd eadof; =h uso"kkZ dks: i I h dh I Kk D; ka nh gS\ (U-SA)
- izu 8& ^ijLdkj* dgkuh dk d[bnh; Hkko fyf[k; sA (U-SA)
- izu 9& ijLdkj dgkuh ea^jktk dk [kr* fdl sdgk tkrk gS\ crykb; sA (K-SA)
- izu 10& egknøh th dk jgL; okn dchj dh rjg uhjI ugha gSA bl dFku dks Li"V dhft, A (U-SA)

nh?kz mÜkjh; izu

- izu 1& I iz æ 0; k[; k dhft, & (AS-LA)
 - nyh gkus ij Hkh ml ds vax ij riL; k dh dkfUr Fkh A vkl & ikl ds Ñ"kd ml dk vknj djrs FksA og , d vkn'kZ ckfydk Fkh A fnu] I Irkg] eghus vksj o"kZ chrusyxsA

- izu 2& egknøh oekZ dk ifjp; fuEu fclnø/ka ds vk/kkj ij nhft, & (U-LA)
 ¼½ nksjpuk, j ½½ Hkko i {k ¾½ dyki {k
- izu 3& e/kfydk dh pkfjf=d fo'kSkrvka ij izdk'k Mkfy, A (S-LA)
- izu 4& ^ijLdkj* dgkuh dh 'kñkZd dh l kFkZrk ij viusfopkj izdV dhft, A(S-LA)
- izu 5& egknøh oekZ dh dk0; xr fo'kSkrvk, j fyf[k, A (U-LA)
- izu 6& ddh jo dh uij /ofu l q] txrh&txrh dh end l; kl ** bl iDr dk vk'k; Li"V dhft, A (U-LA)
- izu 7& ijLdkj dgkuh ds vk/kkj ij iz kn th dh dgkuh fo/kk ij l f{kr ea fVli.kh fyf[k, A (U-LA)

&&00&&

bdkbz & 03

(i) ukcsy igLdkj iklr Hkkjrh; (ii) nhi nku

y?kq mUkjh; i zu

- izu 1& MKW [kj kuk dks fon'sk D; ka tkuk i Mk \ (U-VSA)
- izu 2& dfo jfolnukFk Bkdj dks ukcsy igLdkj D; ka i nku fd; k x; k \ (U-VSA)
- izu 3& fe'kujht vKND p'sjVh uked l LFkk dsfuekZrk dksu Fks\ mudk tle dgk g'pk Fkk \ (K-VSA)
- izu 4& ukcsy igLdkj fdu&fdu {ks=ka eafn; k tkrk gS\ (K-VSA)
- izu 5& ukcsy igLdkj iklr fdl Hkkjrh; dks Hkkjr jRu ds l Eeku l s foHkkf'kr fd; k x; k v'k' D; ka \ (K/U-VSA)
- izu 6& ^pkjka rjQ tgjhys l iz?kne jgs gS A* l s D; k rkRi ; Z gS\ (U-VSA)
- izu 7& l keyh uscykdj i lUuk/kk; dks D; k l p'uk nh \ (K-VSA)
- izu 8& i lUuk/kk; ds pfj= dh pkj fo'k'skrk, j fyf[k, A (U-VSA)
- izu 9& ^nhi nku* , dka dh eafdl LFkku dh ?kVuk dk fp=.k gS\ ogk ds jkt oak ds nhi d dh l k'k fdl snh xbZ gS\ (K-VSA)
- izu 10& i lUuk/kk;] mn; fl g dks fprkM+dk l j t D; ka dgrh gS\ (U-VSA)
- izu 11& fo'o dk l ok're igLdkj dk uke fyf[k, rFkk ; g igLdkj fdl o'k'kfud ds uke ij j [kk x; k gS\ (K-VSA)
- izu 12& MKW jkedekj oekZ }kjk jfpr , dka dh jpukvka ds uke fyf[k, A (K-VSA)
- izu 13& gk; ! l o'uk'k gks jgk gS A D; k e'okM+dks , d s fnu gh ns[kus Fks A ; g dFku fdl usfdl l s dgk \ (K-VSA)
- izu 14& enj Vj's k dk ; g uke D; ka fo[; kr g'pk \ (K-VSA)

y?kq mUkjh; i zu

- izu 1& ver; Z l u }kjk vFkz 'kkL= ij fy[kh 5 i t'rdka ds uke fyf[k, A (K-SA)
- izu 2& dhjr ckjh usmn; fl g ds i k. kka dh j {kk fdl izdkj dh \ l e>kb; sA (U-SA)

izu 3& mn; fl g dsfo:) jps tkusokys"KM; æ dk vkhkl iUuk dks d\$ sglrk gS\ fyf[k, A (A-SA)

izu 4& mn; fl g dh i.k.k j{kk ea l ksuk dk D; k ; ksxnku Fkk \

izu 5& Mkw jkedekj oekZ us^hi nku* ea ik=ka dks thour cuk fn; k g\$ mnkgj.k ndj Li"V dhft, A

nh?kz mUkjh; izu

izu 1& l i l æ 0; k[: k dhft, & (A/S-LA)

fpUkkM+ea ryokj l sfdl h dks Hk; ugha yxrk A /kk; ekj gkus ij rpea bruh eerK Hkj xbzgsfd ryokj ughans[k l drh A iUuk ! ryokj avkl kuh l sE; ku ds Hkhrj ugha tkrh A

izu 2& enj Vj\$ k }kjk fd, x, l ok , oa'kkir l ædkh dk; k\$dk mYys[k djrsgq mudk l æ{klr ifjp; nhft, A (U-LA)

izu 3& ^iUuk /kk; * dk pfj=&fp=.k nhi nku , dkædh ds vk/kkj ij fyf[k, A

izu 4& /kk; eka iUuk usdøj mn; fl g ds i.k.kæadh j{kk fdl iædkj dh gS\ l e>kb; A

izu 5& enj Vj\$ k usviuk l kjk thou l k/oh ds: i eafcrk; k A bl fo"K; ij vius fopkj 0; Dr dhft, A

izu 6& Mkw jkedekj oekZ, srgkfl d i"BHkfe dk fp=.k djuseædqy glr g&A iLrç , dkædh ds vk/kkj ij bl dh l eh{kk dhft, A

&&00&&

bdkbz & 04

dEI; Wj Økflur] , d 'kāk fcu dŕŕuek] dk0;

vfr y?kqñÜkj; izu

- izu 1& blVjuſ/ fdl sdgrsgā\ (K-VSA)
- izu 2& dEI; Wj dk 'kkfCnd vFkz D; k gS\ (K-VSA)
- izu 3& ^nkŕka rys Åxyh nckuk* egkojs dk vFkz crkrs gg okD; ka ea iz; ksx dhft, A (U-VSA)
- izu 4& ^l h-i-h; w* dk iwkl: i fyf[k, A (K-VSA)
- izu 5& uſ/odZ dk fgUlh vFkz fyf[k, A (K-VSA)
- izu 6& vk/kŕud x.kd nørk fdl sdgrsgā\ (K-VSA)
- izu 7& l kŕVos j fdl sdgrsgā\ (K-VSA)
- izu 8& ^thi ij l okj bfYy; k* fdl ys[kd dh jpuk gS\ (K-VSA)
- izu 9& ^, d 'kāk fcu dŕŕuek* i kB fdl fo/kk ds vŕrxŕ vkrk gS\ (K-VSA)
- izu 10& fn0; 0; fDrRo ds gkFk ea D; k Fkk \ (K-VSA)
- izu 11& ckcw l Eckŕku fdl ds i fr Fkk \ (K-VSA)
- izu 12& mÜkj ea l Ükk dk dŕnz gſ igysml svf/kdkj ea ysuk gksk A ; g dFku fdl dk gS\ (K-VSA)
- izu 13& bl dsfy, gea dŕŕuek nſ[kuk plfg, A ; g okD; fdl uſ fdl l s dgs\ (K-VSA)
- izu 14& 'kāk/kkj h 0; fDr us ys[kd l s D; k i Nk \ (K-VSA)
- izu 15& egkdk0; dh nks fo' kŕkrk, j fyf[k, A (U-VSA)
- izu 16& dk0; dks i fjHkkf"kr dhft, A (K-VSA)
- izu 17& fdlgha nks egkdk0; ka ds uke fyf[k, A (K-VSA)
- izu 18& >kŕl h dh jkuh ½egkdk0; @ vk[; ku dk0; ½ gS\ (K-VSA)
- izu 19& jkepfjr ekul fdl izdkj dk dk0; gS\ (K-VSA)

- izu 20& ekuo thou dsfdl h , d gh ?kVuk dk fp=.k djus okys dk0; dks dk& I k dk0; dgrsg&\ (K-VSA)
- izu 21& iÑfr dk fu; e D; k gS\ (K-VSA)
- izu 22& dEI; Wj eafdl h Hkh I eL; k ds gy dksØec) rjhds I sfy[kus dks D; k dgrs g&\ (K-VSA)
- izu 23& nfu; k dk I okf/kd /ku I EiUu 0; fDr dk& gS\ (K-VSA)
- izu 24& L.A.N. dk iwkl: i fyf[k, A (K-VSA)
- izu 25& 0; x; fo/kk dks ifjHkkf"kr dhft, A (K-VSA)

y?kq mÜkj h; izu

- izu 1& dEI; Wj dh rgyuk x.kskth I sD; ka dh xbZ gS\ (U-SA)
- izu 2& bUVjuv/ I sge fdu&fdu {ks=ka dh tkudkj h ikr dj I drsg&\ (U-SA)
- izu 3& 'ka[k/kkj h 0; fDr mükj dgk; gS\ izu dk tokc D; ka pkgrk Fkk \ (U-SA)
- izu 4& mükj dgka gS\ ds tokc ea ys[kd usD; k mükj fn; k \ (K-SA)
- izu 5& eDr d k0; dh rhu fo'kSkrrk, i fyf[k, A (U-SA)
- izu 6& vk[; ku dk0; dh dk bZ rhu fo'kSkrrk, i fy[kdj rhu jpuk, i fyf[k, A (U-SA)
- izu 7& dk0; dh ifjHkk"kk fy[kdj dk0; ds iæq[k iækjka dsuke nhft, A (U-SA)
- izu 8& fn0; 0; fDr D; k tkuuk pkgrk Fkk \ vkj D; ka \ (U-SA)
- izu 9& ¶lyki h o I h-Mh- dk dEI; Wj ea D; k mi ; kx gS\ (U-SA)
- izu 10& vkt ds fodkl 'khy I e; ea bV/juV/ dh D; k Hkfi edk gS\ (U-SA)

nh?kz mÜkj h; izu

- izu 1& 'kjn tksh dk I kfgfR; d ifjp; fuEufyf[kr fclnqka ij nhft, & (U-LA)
- ¼½ nksjpuk, i
- ½ fo"k; oLrq@ o.; Zfo"k;
- ¼ ½ Hkk"kk 'ksyh

izu 1& dEl;Wj dk fodkl ,d Økír gSA vki bl dFku dk rdZl ær er nhft, A
(S-LA)

izu 2& dEl;Wj dk ifjp; vksj ml dh mi ; ksrk dk foLrkj l so.ku dhft, A
(U-LA)

izu 3& egkdk0; dh fo'kkrk fy[kdj ml dh jpukvka , oajpukdkjka dsuke fyf[k, A
(U-LA)

izu 4& ^,d 'k[k fcu drcuek* 0; x; jpuk fdu&fdu mnns ; ka dh i firZ djrk gS\
l e>kb; sA
(U-LA)

&&00&&

bdkbz & 05

I k[kh ,oa i n] I ŋkek pfjr] jI foopu] HkfDr dky

vfr y?kŋŋkjh; izu

- izu 1& I k[kh fdl sdgrsgā\ (K-VSA)
- izu 2& dky u ckpk dfj I dSbl egkojs dk vFkzfyf[k, A (U-VSA)
- izu 3& HkfDr I sI ɔf/kr dfork ea dks I k jI gkrk gS\ (K-VSA)
- izu 4& ^cht d* fdl dh Ñfr gS\ (K-VSA)
- izu 5& i pesy f[kpMh Hkk"kk ; k I /kŋdMh Hkk"kk dk iz, ksx fdl dfo usfd; k gS\ (K-VSA)
- izu 6& Ñ".k vks I ŋkek ds xq dks Fks\ (K-VSA)
- izu 7& I ŋkek pfjr egkdk0; gS vFkok [k&dk0; \ (K-VSA)
- izu 8& ujkrrenkl dh dks I h jpuk vHkh rd viki; gS\ (K-VSA)
- izu 9& fl PNd dk 'kŋ : i fyf[k, A (U-VSA)
- izu 10& ykpu ds nks i ; kž okph 'kŋn fyf[k, A (U-VSA)
- izu 11& tɔkI k fdl jI dk LFkk; h Hkko gS\ (K-VSA)
- izu 12& 'kkr jI dk LFkk; h Hkko fyf[k, A (K-VSA)
- izu 13& vuHkko fdl sdgrsgā\ (K-VSA)
- izu 14& jI dh ifjHkk"kk fyf[k, A (K-VSA)
- izu 15& vnHkŋ jI dk , d mnkgj.k nhft, A (U-VSA)
- izu 16& i ɔze/; dky dk nŋ jk uke D; k gS\ (K-VSA)
- izu 17& dchjnkI th HkfDr dky dh fdl HkfDr /kjk ds dfo gā\ (K-VSA)
- izu 18& fglnh I kfgR; dk Lo.kždky fdl dky dks dgk tkrk gS\ (K-VSA)
- izu 19& ujkrrenkl I xqk HkfDr dh fdl 'kk[kk I sI ɔf/kr gā\ (K-VSA)
- izu 20& i æekxhž 'kk[kk ds i æqk dfo dk uke crykb, A (K-VSA)

y?kq mÜkjh; i zu

- izu 1& e/kjok.kh cksyus l s D; k ykHk gkrk gS\ (K-SA)
- izu 2& eutj; dks xozu djus dk min'sk dchjnkl D; ka nrs gS\ (U-SA)
- izu 3& Jh N".k l s fonk ysus ds ckn l qpek ds eu ea fujk'kk , oa {kkk d s Hkko D; ka mBs\ (U-SA)
- izu 4& LFkk; h Hkko , oa l pkjh Hkko ea rhu vlrj crkb; sA (U-SA)
- izu 5& HkfDrdky dh rhu fo'k'skrk, j fyf[k, A (U-SA)

nh?kz mÜkjh; i zu

- izu 1& l id æ 0; k[; k dhft, & (U-LA)
 fl PNd gk fl xjstx dksfr;]
 rkdka dgk vc nfr gSfl PNk A
 tsri dsijykad l qkkjr]
 l i fr dsfrudsufgabPNk AA
 ejsfg; sgfj ds in idt]
 ckj gtkj ySns[k ifjPNk A
 vkju dks /ku pkfg, ckofj]
 ckku dks /ku dpy fHkPNk AA
- izu 2& N".k us vius ?kfu"B fe= l qpek dk Lokxr fdl idkj djrs gS\ l foLrkj o.ku dhft, A (U-LA)
- izu 3& HkfDr dky dksfglnh dk0; dk Lo.kz ; q D; ka dgk tkrk gS\ l e>kb; sA (S-LA)
- izu 4& HkfDrdky dh fo'k'skrk, afy[kdj mudh 'kk[kkvka dk o.ku dhft, A (U-LA)
- izu 5& jgL; okn dk vfkz l e>kb; s\ iLr in ds vk/kkj ij dchj ds jgL; okn ij idk'k Mkfy, A (U-LA)
- izu 6& fookg dk : id ckakrs gq vkRek ds ijekRek l sfeyus dh fn0; &e/kj >kadh dchj us vius in ead s iLr dh gS\ l foLrkj o.ku dhft, A (U-LA)

&&00&&

bdkbz & 06

xk/kh th] NRrhl x<+ds HkfdR xhr] okD; I j puk, j 'kCn fol; kl

vfr y?kq mÜkj h; i zu

- izu 1& ^xk/kh th* ikB fdl fo/kk l sl æf/kr gS\ (K-VSA)
- izu 2& y[kd useLrd Hkatu fdl sdgk gS\ (K-VSA)
- izu 3& i fikh xhr eafdl dh efgek dk mYy[k feyrk gS\ (K-VSA)
- izu 4& ekrk dk Ükækj fdu&fdu jæks eafd; k tkrk gS\ (K-VSA)
- izu 5& okD; j puk dh nks fo'kSkrrk, j fyf[k, A (U-VSA)
- izu 6& vkKkokpd okD; dk , d mnkgj .k fyf[k, A (U-VSA)
- izu 7& okD; 'kq dhft, & (U-VSA)
 rø rīgkjs?kj tkvks A
- izu 8& jke l sjko.k ekjk x; k A* dks 'kq dhft, A (U-VSA)
- izu 9& xk/kh th dS s 0; fDr Fks \
- izu 10& eLrd Hkatu dk D; k vFkZ gS\
- izu 11& xk/kh th fy[kus ds fy, fdl rjg dh dye mi ; kx ea ykrs Fks \
- izu 12& fo | ki hB ds fi d hi y dks Fks \
- izu 13& ia ekrhyky ug: ds l kFk ekvj ea cBus okys egkukko dk uke crkb; s A

y?kq mÜkj h; i zu

- izu 1& oDr dh ikcni ds l æk ea xk/kh th dk D; k nF"Vdksk Fkk \ (K-SA)
- izu 2& pk; ; k dkQh i hus ds l æk ea xk/kh th ds fopkj fyf[k, A (K-SA)
- izu 3& xk/kh th dks egkRek D; ka dgk tkrk gS\ (U-SA)
- izu 4& ^rc rksefgh vki dh [kjkc vDy dk ftEenkj Bgjk A* ; g dFku fdl l } fdl us (U-SA)
 vksj D; ka dgk \
- izu 5& eš k dk ipjak Ükækj dS sfd; k tkrk gS\ (S-SA)
- izu 6& NRrhl x<+eafLFkr fdUghapkj i frf"Br nsh efinjka ds uke fyf[k, A (K-SA)

- izu 7& ykfd&pnk xkFkk eafdu&fdu 'kDr; ka dh mi kl uk dh tkrh gS\ (K-SA)
- izu 8& NRrhl x<+olnuk eafdl dh vksj fdl izdkj olnuk dh xbz\ (K-SA)
- izu 9& foLe; kfn ckskd vksj izuokpd okD; dk vlrj mnkgj.k }kjk Li"V dhft, A (U-SA)
- izu 10& okD; I ædkh nkSk dks&dks I sgksrsg\ ¼dkbz 4 nkSk½ (U-SA)
- izu 11& egkRek xk/kh dh nsud fØ; k dk o.ku dhft, A (K-SA)
- izu 12& tkfrxr HksHkko ds I ædk ea xk/kh th dk D; k nf"Vdksk Fkk \ (K-SA)
- izu 13& NRrhl x<+omuk eafufgr Hkko I æki eafyf[k; sA (U-SA)
- izu 14& nØh eš k ds: i eafdl nØh dh mi kl uk dh tkrh gS\ mi kl uk dh fof/k; ka dk mYy[k djaA (K-SA)
- izu 15& I ng okpd okD; dh ifjHkk"kk nhft; sA nksmnkgj.k ndj if"V dhft, A (U-SA)

izu 16& ¼¼½ vki ifrfnu fdrus?k/s i <kbz djrs gS\
 ½½ okg ! ; g fp= fdruk euekgd gS\
 ¼¾½ ekgu dks ifjJe ds vuq i ifj.kke ughafeyk A
 mij ds okD; ka ds izdkj crkb; sA (U-SA)

nh?kz mÜkjh; izu

- izu 1& I iz æ 0; k[; k dhft, & (U-LA)
 ^vki viusek; ds pyh tkoa ij cPpka dks; gha NkMfh tk, i A ep-s, d h cgwugha pfg, tks ejh yMdh dks pks ds Hkhrj u ?kd usns A*
- izu 2& cukjl hnl prph th dk ifjp; fuEu fclny/ka ij nhft, & (U-LA)
 ¼¼½ nksjpuk, a ½½ fo"k; oLrq ¼¾½ Hkk"kk 'kSyh
- izu 3& xk/kh th l e; ds iR; d iy dk l nq; kx djrs Fks\ ifBr vak ds vk/kkj ij l e>kb; sA (U-LA)
- izu 4& ^xk/kh th** ikB ea xk/kh th ds l Ei dZ ea vkus okys 0; fDr; ka ds uke fyf[k; } ftUgkus Lora-rk l æke eamudk l kfk fn; k A (K-LA)

- izu 5& fonsh oLrka dscfg"dkj l ædkh xk/kh th dsfopkjka dk mYys[k dhft, A
(U-LA)
- izu 6& i fkh xhr dk ifjp; foLrkj l snhft; sA
(K/U-LA)
- izu 7& efu Jh ftufot; useksrhyky usj: dks xk/kh th dk dks l k fdLI k l qk; k\
(K-LA)

&&00&&

bdkbZ & 07

I r f'kjkef.k xq ?kkl hnl] ykd I kfgR; [k&M]

I æhr vksj 'kksZ dk I æe iMokuh] NUn

vfr y?kqmÜkj h; izu

izu 1& xq ?kkl hnl th dk tle dc vksj dgkj gvk Fkk \ (K-VSA)

izu 2& xq ?kkl hnl th dsekrk&fi rk dk D; k uke Fkk \ (K-VSA)

izu 3& ykd I kfgR; fdl sdgrsgâ \ (K-VSA)

izu 4& NRrhl x<+'kksk I LFkku dh LFkki uk dc vksj dgkllgpl \ (K-VSA)

izu 5& iMokuh fdl dk NRrhl x<+ I Ldj.k gs \ (K-VSA)

izu 6& djrsvfHk"kd i ; kn gsfcfygkj h bl ošk dh A
 gsekrHkfe ! rwl R; gh I xqk efirZ I ošk dh AA
 mDr i | eadk& I k NUn gs \ (U-VSA)

izu 7& iMokuh dh oäkkuqr xk; u i j ä j k dks thfor j [kusokyh ?kællrq tkfr dk uke
 crkb; sA (K-VSA)

izu 8& I kj Bk Nn dk , d mfpr mnkgj.k fyf[k; sA (U-VSA)

izu 9& x.kka dh igpku crkusokyk I = fyf[k; sA (K-VSA)

izu 10& xq ?kkl hnl }kj k fn; sx; s I anš kka ea I sfdllgh nks I anš kka dk mYys[k dhft; A
 (K-VSA)

izu 11& I n xq dk ogn I ruke i pkj xq ?kkl hnl usdgka I si kj k fd; k A (K-VSA)

y?kq mÜkj h; izu

izu 1& ol qd dlyicde~I sD; k vk'k; gs \ (U-SA)

izu 2& I n xq ?kkl hnl dk NRrhl x<+eaD; k LFkku gs \ (K-SA)

izu 3& xq ?kkl hnl ds4 mi nš k dk&dk& I sgâ \ (K-SA)

izu 4& NRrhl x<+ds rhu I kfgR; dkjka dsuke fyf[k, A (K-SA)

izu 5& NRrhl x<+ea i pfyr pkj xhrka dsuke fyf[k, A (U-SA)

- izu 6& i k\$kf.kd ik= ds: i eaHkhe dk ifjp; nhft, A (K-SA)
- izu 7& rhtu ckbZ ds i Mokuh xk; u dh 'k\$y; ka dk o.ku dhft, A (K-SA)
- izu 8& nk\$ nh dk phjgj.k djusdsfy, fdl usvk\$ fdl dksmdl k; k \ (K-SA)
- izu 9& xhfrdk Nn dh ifjHkk"kk mnkgj.k }kjk Li"V dhft, A (U-SA)
- izu 10& nq[k ea l feju l c dj\$ l q[k ea dj\$u dks]
 tks l q[k ea l feju dj\$ rks nq[k dkgs gks A
 mDr i aDr eafdl NUn dk iz kx gqvk g\$ \ ml dsy{k.k fyf[k, A (U-SA)
- izu 11& 'kadj yky Vkmj dh i ad[k jpukvka dsuke fyf[k; sA (K-SA)
- izu 12& xq ?kkl hnkl th dks o\$ kX; dsekxZ dh vkj ystkusokyh i kfjokfjd ?kVuk dk
 o.ku l qki ea dhft; sA (U-SA)
- izu 13& ykd l kfgR; fdl sdgrsga \ crkb; sA (K-SA)
- izu 14& NRrhl x<h 'k\$ k l aFku dh LFki uk dc gpZ \ (K-SA)
- izu 15& gfjxhfrdk Nn dh ifjHkk"kk mnkgj.k l fgr nhft; sA (U-SA)

nh?kz mUkjh; izu

- izu 1& xq ?kkl hnkl th usekuo l ekt dh HkykbZ dsfy, dksu&dksu l sdk; Zfd; s \ (U-LA)
- izu 2& xq ?kkl hnkl th euq; kadks l nekxZ ij pyusdsfy, dksu&dksu l h i ad[k kra
 crkbZ g\$ \ (K-LA)
- izu 3& NRrhl x<h ykd l kfgR; viuh l EiUurk dsfy, l qo[; kr g\$ vkt ds ifji\$;
 ea; g dFku fdruk l Vhd g\$ \ (S-LA)
- izu 4& ^i Mokuh** dk l f{klr bfrgkl crkrsgq varjkZVh; [; kfr i klr i Mokuh xk; dka
 dsuke fyf[k, A (K-LA)
- izu 5& nkgk] l kjBk , oajkyk ds i R; ad pj.k ea24&24 ek=k, agksh g\$A rhuka Nanka ds
 ekfyd varj crkrsgq mnkgj.k fyf[k; sA (U-LA)

&&00&&

bdkbZ & 08

ekrHkfe] Ñ".k dh cky yhyk] jke dk cky l k0n;] vej 'kghn
Jh l r dpj jke] egkoj} dgkor} okD; 'kq) dj.k] x | dh fo/kk, i

vfr y?kq mÙkj; i zu

- izu 1& ^pdek nsuk* vFkok ^ykgk ysuk* egkojs dk vFkZ fy[kdj okD; ka ea iz kx dhft, A (U-VSA)
- izu 2& ^xqMh dk yky* egkojs dk okD; iz kx dhft, A (A-VSA)
- izu 3& nwk dk nwk vks] ikuh dk ikuh vFkok xjhch ea vkVh xhyk dgkor dk vFkZ fy[kdj okD; ea iz kx dhft, A (A-VSA)
- izu 4& ^kq) xk; dk nwk feyrk g\$ okD; dks 'kq) djds fyf[k, A (U-VSA)
- izu 5& nks iæq[k x | fo/kkvka dsuke fyf[k, A (K-VSA)
- izu 6& Hkkj rñngfj' plnz vFkok iæpln dh nks Ñfr; ka dsuke fyf[k, A (K-VSA)

y?kq mÙkj; i zu

- izu 1& ekrHkfe dks dfo us l o\$ dh l xqk efrZD; ka dgk g\$ \ (U-SA)
- izu 2& xqr th ekrHkfe dfork ds }kjk Hkxoku l sD; k i kFkZuk djrs g\$ \ (K-SA)
- izu 3& ekrHkfe ge ij D; k&D; k mi dkj djrh g\$ \ (K-SA)
- izu 4& e\$Fkyh'kj.k xqr dk l kfgR; d i fjp; fuEu fclnq/ka ds vk/kkj ij nhft, & $\frac{1}{2}$ nks jpuk,] $\frac{1}{2}$ Hkko&i {k $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{2}$ dyki {k (U-SA)
- izu 5& ml ekrHkfe dh /kny ea tc ijs l u tk; ksA
gkdj Hko&czku eDr ge vkRe: i cu tk; ksAA
mDr i fDr dk Hkko Li"V dhft, A (U-SA)
- izu 6& ckyÑ".k dks l k f[kyksuk ekx jsg\$ \ f[kyksus dsfy, osD; k&D; k gB djrs g\$ \ (K-SA)
- izu 7& Ñ".k ds vuq kj czt vks] eFkjik eaD; k vlrj g\$ \ (U-SA)
- izu 8& ^l jnkl th okRI Y; dk dksuk&dksuk >kd vk, g\$ A* bl dFku dks Li"V dhft, A (U-SA)

- izu 9& ekrk ; 'kknk nōdh dksD; k l an'sk Hkst rh gā \ (K-SA)
- izu 10& ryl h dh jke HkfDr vks l ij dh Ñ".k HkfDr eanksvlurj crkb, A (U-SA)
- izu 11& ŷjke dk cky l kōn; l dk dōnh; Hkko fyf[k, A (U-SA)
- i'u 12& l oš k Nan dh ifjHkk"kk mnkgj.k }kjk Li"V dhft, A (U-SA)
- izu 13& ekrk dksKY; k dh i l Uurk dkspkj okD; ka eaLi"V dhft, A (U-SA)
- izu 14& l kp&foekpu] l [katu tkrd rFkk jāttr vatū 'kCnka dsvFkZfyf[k, A (U-SA)
- izu 15& jke dscky l kōn; l dk o.kū dhft, A (K-SA)
- izu 16& l r Jh dpj jke dk l f{klr thou ifjp; fyf[k, A (K-SA)
- izu 17& thouh vks vkRedFkk ea vlurj Li"V dhft, A (U-SA)
- izu 18& 'kgh vks f=dkyn'kz dk vFkZLi"V dhft, A (U-SA)
- izu 19& miU; kl l ekV fdl sdgk tkrk gS\ mudsnks miU; kl ka dsuke fyf[k, A (K-SA)

izu 20& fucdk l kfgR; dsfodkl dksfdrus ; qka ea ckvk x; k gS\ (K-SA)

nh?kz mUkjh; izu

- izu 1& ^xqr th jk"Vh; fopkj /kkjk ds dfo FksA* xqr th dh l kfgR; d jpukvka ds vk/kkj ij bl dFku dh if"V dhft, A (U-LA)
- izu 2& l jnkl th dk fojg o.kū vf}rh; gSA ifBr vak dsvk/kkj ij Li"V dhft, A (U-LA)
- izu 3& xklokeh ryl h nkl th dfo gš HkDr gāvFkok l ekt l qkkjd \ bl dFku ij viusfopkj i dV dhft, A (S-LA)
- izu 4& Jh l r dōj jke dk tle dc vks dgk gvk crkrsgq mudsvykd dd dk; kē dk o.kū dhft, A (U-LA)
- izu 5& egkojk o ykōkDr ea mnkgj.k l fgr varj Li"V dhft, A (U-LA)
- izu 6& x| dsfodkl Øe dksn'kkzsgq Hkkj rōnq; q dsfdlgh nks l kfgR; dkjka dsuke fyf[k, A (K-LA)
- izu 7& dgkuh vks miU; kl ea varj Li"V dhft, A (U-LA)

- izu 8& miU; kl dh ifjHkk"kk nrsqg rhu&rhu , frgkfl d vkš vk/kfjud miU; kl dkjka dsuke rFkk mudh , d&, d jpuk dk uke fyf[k, A (K-LA)
- izu 9& vkpk; Zjkeplnz 'kpy ds }kjk nh xbz fuczk dh ifjHkk"kk fy[krsqg fuczk ds fodkl Øe dksl e>kb; sA (U-LA)
- izu 10& ukVd dsiez[k rRokadks crkrsgq t; 'kadj iz kn dsfdllgharhu ukVdkadsuke fyf[k, A (K-LA)
- izu 11& thouh vkš l lej.k eavraj crykb; sA fdllgh rhu l lej.kka, oamudsjpukdkjka dsuke fyf[k, A (U-LA)
- izu 12& fuEufyf[kr egkojka dk 'kCnkFkZ fy[kdj okD; ka ea iz ksx dhft, A (A-LA)
- ¼½ mYywI h/kk djuk A
- ½½ fdrkch dhMk gksuk A
- ⅓½ dkVh jksh gksuk A
- ¼½ eg fNikuk A
- ⅕½ i xMk mNkyuk A
- ⅙½ pdek nsuk A
- ⅗½ tš h djuh oš h Hkjuh A
- ⅘½ tksxj trsgšoscjl rsughaA
- ⅑½ ÅjV dsegg ea thjk A
- ⅒½ v/k ty xxjh Nydr tk, A

&&00&&

bdkbZ & 09

i = y[ku] vi fBr x | ká k

y/kq mRrjh; iZu

- izu 1& vkn'kZ i = y[ku grqfdu&fdu ckrka dk /; ku j [kuk pkfg, A (K-SA)
- izu 2& i = ka ds i æ[k fdrus izkj gkrs gá \ uke fy [kdj l e > kb; sA (K-SA)
- izu 3& i = y[ku dh : i j[k dks fdrus Hkkxka ea cká/k x; k gS \ (K-SA)
- izu 4& vi fBr x | ká k fdl sdgrsgá \ (K-SA)
- izu 5& vi fBr x | ká k ds izuka dks gy djrs l e; fdu&fdu ckrka dk /; ku j [kuk pkfg, A (K-SA)
- izu 6& vi fBr x | ká k dk l kjkák fy [krs l e; fo'kák /; ku j [kus l ækh ckrafyf [k, A (K-SA)

nh?kZ mÚkjh; iZu

i = y[ku

- izu 1& xte i pk; r fpVks dsl jip dks xyh dh l QkbZ dsfy, vkonu dhft, A (U-LA)
- izu 2& 'kkl dh; mPp- ek- fo | k- /kerjh ds vki Nk= gš vi us fo | ky; ds i kpk; l dks , d vkonu fyf [k, ftl ea d {kk nl oha ds Nk=&Nk=kvka ds }kj k 'kš {kd Hke .k grqfp=dW ty i i kr n'kú grqvuf r pkgh xbz gks A (U-LA)
- izu 3& vki jktbnz d {kk nl oha ¼½ dq n mPp- ek- fo | k- ea v/; ; ujr gš vki ds fir kth Jh ukjk; .k xte & pkjkek ea Ń"kd gš mlga vi uh okf"kd l jh {kk dh r\$ kjh dh l puk nrs gq , d i = fyf [k, A (U-LA)
- izu 4& i jh {kk ds i dZ vki dk i dš k i = x e gks x; k gš bl dh l puk l fpo ek/; - f'k- ea jk; i j dks nrs gq i dš k i = dh f}rh; ifr dh ekæ djrsgq vkonu dhft, A (U-LA)
- izu 5& vki dk fe= fot; dk p; u ih, e-Vh- dsfy, gks x; k gš mlgac/kkbZ nrs gq i = fyf [k, A (U-LA)

vi fBr x | ká k

izu 6& fuEufyf[kr x | ká k dksi <ej ml dsuhpsfy[ksiz ukadsmúkj fyf[k, &(S-LA)

thou eal Qyrk dh dæth D; k gS\ bl izu dsmúkj eadbZckradgh tk l drh g\$ t\$ s tks 0; fDr thou y{; dks l e>rk g\$ l R; rFkk fopkj l s thou dk y{; fuf'pr djrk g\$ fQj y{; dh ikflr dsfy, ifo= l k/ku tV/krk g\$ og thou eal Qy gkrk gSA ; fn 0; fDr thou dsy{; dk fuf'pr u dj\$; k y{; fuf'pr djusdsckn ml sikr djusdk dkbZiz kl u djarks ml s dkbZykhk ughafeyrk A thou dsy{; ka dks ikus dsfy, ifo= l k/ku dks u viuk, rksfeyh gþZ l Qyrk dk dkbZykhk ughaA l Ttu iq "k dh l Qyrk thou ; ki u ds ifo= l k/ku ij fuHkj djrh gSA

izu 1& thou eal Qyrk dh dæth D; k gS\

izu 2& 0; fDr dks ykhk dc ughafeyrk \

izu 3& l Ttu iq "k dh l Qyrk fdl ij fuHkj djrh gS\

izu 4& mDr x | ká k dk mi ; Þr 'kh"kd fyf[k, A

izu 7& fuEufyf[kr vorj.k dksi <ej ml dsuhpsfy[ksiz ukadsmúkj nhft, A(S-LA)

ekj dh eerK vk\$ vkpy ds vuqkx l s dksu ijfpr ugha gS\ bl ijh nfu; k dks; fn , d eñj ekusrksfu'p; gh ekj ml eal frLFkfi r bZoj dh ifrefirZgS vk\$; gh dkj.k gSfd nfu; k eavkusokyk eut; thou eal cl sigysekj 'kCn l sgh ijfpr gkrk gSA l cl sigysekj ds vkpy dks igpkurk gSA ekj tuuh gSfuekZk drkZ g\$ bl fy, Hkxoku dh ifrefirZgSA

izu 1& mi ; Þr x | ká k dk mfpr 'kh"kd nhft, A

izu 2& x | ká k dk , d frgkbZ l kjkák fyf[k, A

izu 3& ekj nfu; k] bZoj 'kCnka ds nk&nks i ; kZ okph 'kCn fyf[k, A

izu 8& fuEufyf[kr vorj.k dksi <ej bl dsuhpsfy[ksiz ukadsmúkj nhft, &(S-LA)

ijki dkj dh igyh 'krZ LokFkZ dk R; kx gSA l keku; r%gj eut; igys vius ykhk dks n\$krk gSA dgk Hkh x; k gS' LokLFk ykfx djfgal c i hrh A* fdl h Hkh dke dks 'kq djus l sigysgj eut; ; gh l kprk gS& bl l sep-sD; k Qk; nk gksxk \ ijki dkj dsfy, cgr cM+ufrd l kgl dh vko'; drk gkrh g\$ D; káid ijki dkj ogh dj l drk g\$ tks vkRe cfynku dsfy, r\$ kj gksA

izu 1& mfpr 'kh"kd nhft, A

izu 2& ijki dkj dh igyh 'krz dks l h gS\

izu 3& ijki dkj dsfy, l cl scMh vko'; drk fdl ckr dh gS\

izu 9& fuEufyf[kr vi fBr x | kdk dks i < dj ml l sl a f/kr iz uk ad sm Ukj fyf[k, &
(S-LA)

LoLFk 'kjhj dsfy, 0; k; ke vko'; d gSA 0; k; ke nks izkj dk gkrk g&
ekuf l d vks 'kkjhjd A i < uk] fy[kuk] euu] fparu ekuf l d 0; k; ke gSA
?kuk&fQjuk] dl jr djuk 'kkjhjd 0; k; ke gSA ekuf l d 0; k; ke l s fdku
vf/kd c < +tkrh gSA 'kkjhjd 0; k; ke dks thou dk y{; ekuusokys igyoku
cursg&A

izu 1& x | kdk dk mfpr 'kh"kd fyf[k, A

izu 2& 0; k; ke D; ka vko'; d gS\

izu 3& 0; k; ke fdrus izkj ds gkrsg&\

izu 4& igyoku dks cursg&\

izu 10& uhpsfn; sx; svifBr x | kdk dks i < dj fn; sx; si z uk ad sm Rrj fyf[k, &(S-LA)

vkt vko'; drk bl ckr dh gSfd ge vi u&vi usl E i nk; ka l scgj fudydj
ekuork o fodkl dh /kkjk l s tMa A gekjh jk"Vh; rk gh gekjk /keZ gSA jk"V^a
dsifr vVW i e , oaJ) k gekjs gn; ea gskuk pfg, A jk"Vh; rk dk Hkko gh
gekjs jk"V^a dk fodkl dj l drk gSA

izu 1& x | kdk dk mfpr 'kh"kd fyf[k, A

izu 2& mijkr x | kdk dk l kjk fyf[k, A

&&00&&

bdkbZ & 10
fucak y[ku

y?kq mRrjh; izu

izu 1& fucak dh mi ; Ør ifjHkk"kk fyf[k, A (K-LA)

izu 2& vkn'kz fucak dh fo'kSkrrk, a fyf[k, A (U-LA)

nh?kz mÜkjh; izu

izu 21& ^fo | kFkhZ thou eavuqkkl u dk egRo* fo"k; ij 250&300 'kCnkaea, d l kjxfHkZ fucak fyf[k, A (S-LA)

izu 22& ^NRrhl x<+vpy ds, frgkfl d LFky* fo"k; ij , d l kjxfHkZ fucak fyf[k, A (S-LA)

izu 23& ^inlk.k dh l eL; k vks l ek/kku* fo"k; ij , d l kjxfHkZ yxHkx 300 'kCnkaea fucak fyf[k, A (S-LA)

izu 24& ^vkradokn* fo"k; ij fucak fyf[k, A (S-LA)

izu 25& ^l oZf'k{k vfhk; ku* ds ykHkka dk o.kZu dhft, A (S-LA)

izu 26& fuEufyf[kr fo"k; ka ea l sfdl h , d ij yxHkx 250 l s 300 'kCnkaea fucak fyf[k, &

¼½ okpu xqkoRrk

½½ egxkbZ dk l ekt ij iHkko

¾½ cjkstxkjh dh l eL; k

¾¾ l kfgR; vks l ekt

&&00&&

i f'j' k"V fglnh fof' k"V
d{kk&nl oha

Kku (KNOWLEDGE)

izu 1&	^ekuohdj.k* vyaokj dk , d mnkgj.k nhft, A	U
izu 2&	'kcn vksj vfkz dh 'kkkkk c<kus okyh 'kcnkoyh dks D; k dgrs gā \	K
izu 3&	^pj.k dey clnkā gfjjkbz ea dks I k vyaokj gā \	K
izu 4&	^ed[k ekuspłnek gSA* fdl vyaokj dk mnkgj.k gā \	U
izu 5&	tyn; ku eafopj.k djus okys 0; fDr dks Fks \	K
izu 6&	^ijLdkj* dgkuh eafdl Hkko dk fp=.k gqk gā \	
izu 7&	egknōh oekz dks ; kek Ńfr ij dks I k I Eeku i klr gqk gā \	K
izu 8&	tks I c dñ tkurk gk okD; kāk dk , d 'kcn fyf[k, A	U
izu 9&	dEI; Wj dk 'kfcnd vfkz fyf[k, A	K
izu 10&	^nkra rys Āxyh nckuk* egkojs dk vfkz fy[kdj okD; ea iz kx dhft, A	U

vočk (UNDERSTANDING)

izu 1&	jkepfjr ekul fdl izkj dk dk0; gā \	K
izu 2&	'kāk/kkjh 0; fDr us y[kd I s D; k i nk \	K
izu 3&	bUvjuv I sge fdu&fdu {ks=kadh tkudkjh i klr dj I drsgā \	U
izu 4&	mUkj dgk; gā \ ds tokc ea y[kd us D; k mUkj fn; k \	K
izu 5&	i Uuk/kk;] dpj mn; fl g dks fprkM+dk I j t D; ka dgrh gā \	U
izu 6&	tehu vksj etnjka ea y[kd us D; k I ekurk crk; h gā \	U
izu 7&	^iy&iy ifjofr i Ńfr ošk I sdfo dk D; k vk'k; gā \	U
izu 8&	dkšy jkt dk Ńf"k egkI o fdl izkj I Eilu gkrk Fkk \	K
izu 9&	Mk [kjuk dks fonš k D; ka tkuk i Ml \	U
izu 10&	I keyh us vkdj i Uuk/kk; dks D; k I puk nh \	K

vuq z kx , oa dsk y (APPLICATION & SKILL)

- izu 1& enj Vjd k }kjk fd; s x; s l ok , oa 'kkfUr l adkh dk; kã dk mYys[k djrs gg mudk l f{klr ifjp; nhft, A U
- izu 2& fuEufyf[kr x | kak dh l id æ 0; k[; k dhft, & URS
 mM+x; k vpkud yks Hk{kj]
 jo 'kšk jg x, gdfu>j]
 gSVW i Mk Hkw ij vEcj A
- izu 3& id æ l fgr 0; k[; k dhft, & US
 fpUkkM+ea ryokj l sfdl h dks Hk; ugha yxrk A /kk; ek; gkus ij rpea bruh eerk c<+xbzgsfd ryokj ughans[k l drh A i l uk ryokjavkl kuh l sE; ku ds Hkhrj ugha tkrh A
- izu 4& LFkk; h Hkko vks l pkjh Hkko ea vUrj Li"V dhft, A U
- izu 5& ešFkyh'kj.k xqr vFkok l jnkl dk ifjp; fuEufyf[kr fclnq/ka ds vk/kkj ij fyf[k, & U
 ¼½ j puk, i
 ½½ Hkko i {k
 ¼ ½ dyk i {k
- izu 6& ykšjd pank xkFkk eaftu 'kfDr; kadh mikl uk dh tkrh gšmudk l fki eao.kU dhft, A K
- izu 7& thouh vks vkRedFkk ea vUrj Li"V dhft, A U
- izu 8& idšk i = dh f}rh; ifr dh ekx djrs gg l fpo] NRrh l x<+ek/; fed f'k{k eMy] jk; ij dks vkonu i = fyf[k, A U
- izu 9& okf"kd i jh{k dh rš kjh dh l puk vks i kp l ks: i ; s dh ekx djrs gg vi uh ekrkth dks i = fyf[k, A U
- izu 10& fuEufyf[kr ea l sfdl h , d fo"k; ij fucak fyf[k, A S
 1- l k{kjrk vkUnksyu
 2- vkrdokn l ektr djus dsmik;
 3- dEl; Wj , d ekuo eflr"d
 4- o{k gekjs fgršk

&&00&&

oLrfu" B izu

bdkbz 01& mRl kg] eš etnij g] ioŕ inš k ea i kol] vydkj

izu 1& fn; s x; s fodYi ka ea l s l gh fodYi pıdj fyf[k, &

¼½ l kfgR; ehedl dka us ohj ka ds izdkj crk, gš &

¼½ nkš ½½ rhu] ¾½ pkj ¼½ ikp

½½ vkpk; Zjkepnz 'kDy th enyr% Fks &

¼½ fucdkdkj ½½ mi U; kl dkj

¾½ dgkuhdkj ¼½ l ekypd

¾½ tgkames ea mieku dk vkjki fd; k tkrk gš ogk; gkrk gš &

¼½ miek] ½½ : id] ¾½ mRi Źkk ¼½ 'yšk

¼½ ^ekuks txr {khj l kxj exu gš A bl dk0; iŹDr ea vydkj g&

¼½ miek] ½½ : id] ¾½ mRi Źkk ¼½ 'yšk

½½ ^eš etnij g] fucdk dks fy [kus dk mnš ; gš &

¼½ etnijka ds dk; kš dks fxukuk

½½ etnijka ds ifr l gkuHkr idV djuk

¾½ etnijka dh nhu&ghu n'kk dk fp=.k djuk

¼½ etnijka dh egRrk ifriknr djuk A

mRrj & ¼½ rhu] ½½ l ekypd] ¾½ : id] ¼½ mRi Źkk] ½½ etnijka dh egRrk ifriknr djuk A

izu 2& mfpr l cdk cukb; s &

1- mPpkdkkkvka l sr: oj 1- vui kl vydkj

2- ; ks tyn ; ku ea fopj&fopj 2- ekuohdj.k vydkj

3- fxfj dk xšjo xk dj >j>j 3- : id vydkj

4- vi us l gl= nX&l Źu QkM+ 4- mRi Źkk vydkj

5- tuqcj l k Źr idV c&kbz 5- miek vydkj

mRrj & 1 & 5] 2 & 3] 3 & 1] 4 & 2] 5 & 4

izu 3 & fjDr LFkkuka dh ifrZ dhft, &

¼½ etnjka ds dákka ij Hkkj ----- dk gSA

½½ vkpk; Z'kPy th dk tle l u~----- ea mRrj insk ds ----- uke
xkø ea gpyk Fkk A

⅓½ deZ dk vkun vutko djus okyka dks ----- dgk tkrk gSA

¼½ ftl 'kCn ea vFkZ fpi ds gksr s gS ml s ----- vydkj dgrs gSA

½½ iNfr ds gj oLrq ea euq; dk : i ns[kuk ----- vydkj dgykrk gSA

mRrj & ¼½ Hke.My] ½½ 1884] vxksuk] ⅓½ l Ppk mRl kgh] ¼½ 'ySk]
½½ ekuoh; dj.k vydkj

izu 4& uhps fn; s x; s okD; ka ea l R; @ vl R; pµdj fyf[k, &

¼½ jke dk ukV; xg dksyl dgykrk gSA

½½ vydkj ds rhu Hkn gksr s gSA

⅓½ ftl eami ek dspkj ka vo; oka dk l ekoš k gkrk gSog i wkkā ek vydkj gkrk gSA

¼½ mi ek vydkj ds rhu i æ[k vo; o ¼x½ gSA

½½ ^o"kkZ l qnjh ds ifr* dfork ea ek/kq Z xqk dh i zkkurk gSA

mRrj & ¼½ vl R;] ½½ l R;] ⅓½ l R;] ¼½ vl R;] ½½ l R; A

&&00&&

bdkbZ 02

¼1½ iġLdkj] ½2½ o"kkZ I ŧnjh ds ifr] ½3½ 'kċn I egka ds fy, , d 'kċn

izu 1& fn; s x; s fodYi ka ea I s I gh fodYi pıdj fyf[k, &

¼1½ t; 'kdj iġ kn }kjk jfpr egkd0; dk uke gS&

¼1½ ddky ½2½ dkek; uh

½3½ 'k=q ¼4½ ygj

½2½ e/kfydk dk iġh Fkk &

¼1½ veu ½2½ v'kkd

½3½ v: .k ¼4½ vrgy

½3½ e/kfydk cVh gS&

¼1½ fl ġ fe= ½2½ fl ġ jkT;

½3½ fl ġ nD ¼4½ uj fl ġ

¼4½ o"kkZ I ŧnjh ds ifr* dfork ea dk0; xqk dh izkkurk gS&

¼1½ vkst xqk ½2½ iġ kn xqk

½3½ ek/kq Z xqk ¼4½ I jI xqk

½5½ nD ! ; g fir&fi rkegka dh Hkfe gSA bl s cpuk vij/kk g\$ fdI us fdI I s dgk&

¼1½ jktdeġj v: .k use/kfydk I s dgk

½2½ e/kfydk us dk\$ky uj\$ k I s dgk

½3½ e/kfydk us jktdeġj v: .k I s dgk

¼4½ e/kfydk us I \$udka I s dgk

mRrj & ¼1½ 'k=q ½2½ v: .k] ½3½ fl ġ fe=] ¼4½ ek/kq Z xqk] ½5½ e/kfydk us dk\$ky uj\$ k I s dgkA

izu 2& uhps fn; s x; s okD; ka ea I R; @ vl R; pıdj fyf[k, &

¼1½ dk\$ky jkT; ea Ũf" k egk&I o o"kZ ea , d ckj euk; k tkrk gSA

1/2 1/2 dksky jkT; dk 'k=qjkT; vo/k gSA

1/3 1/2 egknoh oekZ th dks vk/kfud ; q dh ehjk ugha dgrs gSA

1/4 1/2 ^dekjh ds l ks sgq l kn; Zij nf"Vikr djusokysnqV re dks ** bl dFku
dkfdy usjktdekj v: .k l sdgk Fkk A

1/5 1/2 N"kd l sfNuh x; h Hkrie dksjktk dk [kr dgk tkrk gSA

mRrj & 1/1 1/2 l R;] 1/2 1/2 v l R;] 1/3 1/2 v l R;] 1/4 1/2 l R;] 1/5 1/2 v l R; A

izu 3& mfpr l cak cukb;s &

1- ftl s {kek u fd; k tk l ds	1- vkfJr
2- fdl h ds l gkjs jgusokyk	2- vykfd
3- tksnij dh ckr l kps	3- v{kE;
4- tks cgr ckyrk gS	4- njn'khZ
5- tks bl ykd esu gks	5- okpky

mRrj & 1 & 3] 2 & 1] 3 & 4] 4 & 5] 5 & 2

&&00&&

bdkbZ03
ukcy igLdkj iklr Hkkjrh;] nhi nku

izu 1& fn; s x; s fodYi ka ea l s l gh fodYi pūdj fyf[k, &

¼1½ 'kkār fudru dh LFkki uk dh xbz &

¼1½ MkW gjxkfon [kj kuk ½2½ veR; Z l u

½3½ jfolnzukFk VSckj ¼4½ MkW pūz 'ks[kj odVjeu

½2½ MkW jjeu dks Hkkjr jRu dk l Eeku feyk &

¼1½ l u-1989 ½2½ l u-1945

½3½ l u-1930 ¼4½ l u-1970

½3½ eVj Vjś k dk uke igysD; k Fkk &

¼1½ , ul ½2½ , UFKd

½3½ , Xuś ¼4½ , s l

¼4½ ^nhi nku* , dkadh ds y[kd gđ &

¼1½ txnh'k plnz ekFkj ½2½ t; 'kadj id kn

½3½ MkW jkedekj oekZ ¼4½ Hkxor'kj .k mik/; k;

½5½ vejfdk ds jk"Vī fr ds }kj k gjxkfon [kj kuk dks l Eekfur fd; k x; k gS &

¼1½ uśkuy l kbUI dsfy,

½2½ l kśky l kbUI dsfy,

½3½ uśkuy eMy vkND l kbUI dsfy,

¼4½ uśkuy eMy vkND l kśky l kbUI dsfy,

mRrj & ¼1½ jfolnzukFk VSckj] ½2½ l u- 1945] ½3½ , Xuś] ¼4½ t; 'kadj id kn] ½5½ uśkuy eMy vkND l kbUI dsfy, A

izu 2& mfpr l cdk cukb; s &

1- jfolnz ukFk Bkdj 1- Hkkšrdh

2- MkW plnz ks[kj odVjeu 2- 'kkār

3-	Mkwl gjxkfcn [kj kuk	3-	I kfgR;
4-	enj Vj d k	4-	vFkZ kKL=
5-	Mkwl veR; Z I u	5-	j I k; u

mRrj & 1 & 3] 2 & 1] 3 & 5] 4 & 2] 5 & 4

izu 3 & fjDr LFkuka dh i frZ dhft, &

- ¼½ Mkwl plnz k[kj dk tle I u----- ea ----- ea gqk Fkk A
- ½½ enj Vj d k usnhu nq[k; kadh I ok djus dsfy, ----- I LFkk dk fuekZ k fd; k A
- ¾½ ukcy ijLdkj i klr djus okys i Fke Hkkjrh; ----- Fks A
- ¾¾ mn; fl g I s uR; n[kus dk vxg jkoy dh yMdh ----- djrh gSA
- ¾¾¾ fnu earks rø fpRrkM+ds I j t gks d p j vkj jkr earø jktoak ds nhi d gkA ; g dFku /kk; ekj i Uuk us ----- I s dgk A

mRrj & ¼½] ½½] ¾½] ¾¾] ¾¾¾

izu 4& uhps fn; s x; s okD; ka ea I R; @ vl RI pudj fyf[k, &

- ¼½ i Uuk /kk; us vi us d g nhi d i ø dk nhi nku fd; k A
- ½½ Mkwl veR; Z I u dk tle 'kkar fudru ubZ fnYyh ea gqk Fkk A
- ¾½ jk"Vxku tu&x.k&eu ----- dh j puk Mkwl plnz k[kj os jeu us dh FkhA
- ¾¾ I u-1980 ea Hkkjr I jdkj useVj Vj d k dks Hkkjr jRu I s I Eekfur fd; k A
- ¾¾¾ ^jkt i wkuh 0; ki kj ugha djrh* A ; g dFku cuchj us i Uuk I s dgk A

mRrj & ¼½ I R;] ½½ vl R;] ¾½ vl R;] ¾¾ I R;] ¾¾¾ vl R; A

&&00&&

bdkbZ04

dEI; Wj Økflur] , d 'k[k fcu drcuek] dk0;

izu 1& fn; s x; s fodYi ka ea l s l gh fodYi pudj fyf[k, &
 ¼1½ dEI; Wj ds vkfo"dkjd Fks &
 ¼1½ vkbLVhu ½2½ cðst
 ½3½ ufi ; j ¼4½ pkYI Z
 ½2½ C.P.U. dk foLrkjd uke gS &
 ¼1½ l ØVY i kMDV ; fuV ½2½ dEI; Wj i kxtfed ; fuV
 ½3½ l ØVY i k f l x ; fuV ¼4½ l ØVj i k d ; fuV
 ½3½ 'kjin tskkh th Fks &
 ¼1½ 0; x; dkj ½2½ dgkuhdkj
 ½3½ , dkdh dkj ¼4½ miU; kl dkj
 ¼4½ /kprkjk fn[kkbZ nrk gS &
 ¼1½ i dZ fn'kk ea ½2½ if'pe fn'kk ea
 ½3½ mRrj fn'kk ea ¼4½ nf{k.k fn'kk ea
 ½5½ jke pfjr ekul * gS &
 ¼1½ [k.M dk0; ½2½ eðrd dk0;
 ½3½ vk[; ku dk0; ¼4½ egkdk0;
 ½6½ [k.M dk0; dh buea l s dksu l h jpuk gS &
 ¼1½ l qkek pfjr ½2½ i nekor
 ½3½ l kdr ¼4½ >kj h dh jkuh
 mRrj & ¼1½ cðst] ½2½ l ØVY i k f l x ; fuV ½3½ 0; x; dkj] ¼4½ mRrj fn'kk e] ½5½ egkdk0;] ½6½ l qkek pfjr A

izu 2& uhrs fn; s x; s okD; ka ea l R; @ vl R; pudj fyf[k, &

¼½ , d dEI; Wj iz kkyh dks nks fgLI ka ea cka/k x; k gSA

½½ ih-l h- dk iwKZ: i i l Luy dEI; Wj gSA

¾½ 'ka[k/kkjh 0; fDr us ys[kd l s i Nk fd nf{k.k fn'kk dgk gSA

¼¼½ drrcupek ; æ ge'kk mRrj fn'kk crkrk gSA

½½ ykdK; ru ds jpukdkj eFkyh'kj .k xqr th gSA

mRrj & ¼½ vl R;] ½½ l R;] ¾½ vl R;] ¼¼½ l R;] ½½ vl R; A

izu 3& mfpr l cak cukb; s &

1-	l	1-	xQk
2-	dnjk	2-	l h<h
3-	l i f'kr	3-	rRdky
4-	l ki ku	4-	nq[kh
5-	0; fFkr	5-	Hkst uk

mRrj & 1 & 3] 2 & 1] 3 & 5] 4 & 2] 5 & 4

izu 4 & fDr LFkuka dh i frZ dhft, &

¼½ dEI; Wj os j ds nks Hkkx gkrs gâ -----] ----- A

½½ dEI; Wj dh vk/kkj Hkr bdkbZ ----- gksh gSA

¾½ fn0; 0; fDr ds gkFk ea ----- Fkk A

¼¼½ i poVh ds jpukdkj ----- gâ A

½½ eDr dK0; ds nks Hkkx ----- vkj ----- gSA

mRrj & ¼½] ½½] ¾½] ¼¼½]
½½

&&00&&

bdkbZ05

I k[kh ,oa in] I ŋkek pfjr] jI foopu] HkfDr dky

izu 1& fn; s x; s fodYi ka ea I s I gh fodYi pūdj fyf[k, &

¼½ dchj nkl th 'kk[kk ds dfo Fks \

¼½ iæ ekxhZ 'kk[kk ½½ Kku ekxhZ 'kk[kk

⅓½ jke HkfDr 'kk[kk ¼½ Ñ".k HkfDr 'kk[kk

½½ fund fu; jsjkf[k, vka ku dŋh Nok; A

fcu i kuh I kcu fcuk fuežy djs I ŋkk; AA

mDr i ŋDr ea Nn gS &

¼½ jksyk ½½ nksyk

⅓½ I kj Bk ¼½ dq Mfy; kj

⅓½ I ŋhi uh __f" k ds f" k"; Fks &

¼½ jke&y{e.k ½½ Ñ".k I ŋkek

⅓½ vtū&d.kZ ¼½ yo&dqk

¼½ fuoñ LFkk; h Hkko gS &

¼½ d: .k jI dk ½½ Hk; kud jI dk

⅓½ 'kka jI dk ¼½ jkñz jI dk

½½ HkfDr dky dk I e; gS &

¼½ I ŋr-1050 I s1375 ½½ I ŋr-1375 I s1700

⅓½ I ŋr-1700 I s1900 ¼½ I ŋr-1900 I svkt rd

mRrj & ¼½ Kku ekxhZ 'kk[kk] ½½ nksyk] ⅓½ Ñ".k I ŋkek] ¼½ 'kka jI dk] ½½ I ŋr-1375 I s1700A

izu 2& uhps fn; s x; s okD; ka ea I R; @ vl R; pūdj fyf[k, &

¼½ efyd ekgeen tk; I h iæ ekxhZ 'kk[kk ds dfo gS A

1/2 dchj nkl th vi us nks ea Øksk dks I Qyrk dk dkj .k ekuk gSA

1/3 I nkek dks ns[krs gh Ñ".k us mlga xys I syxk fy; k A

1/4 I nkek&pfjr dh Hkk"kk 'kq) [kMh cksyh gSA

1/5 ohHkRI jI dk LFkk; h Hkko mRI kg gSA

mRrj & 1/1 I R;] 1/2 v I R;] 1/3 I R;] 1/4 v I R;] 1/5 v I R; A

izu 3& mfpr I cdk cukb; s &

1- dchj	1- i nekor
2- tk; I h	2- I nkek pfjr
3- ml eku	3- fou; if=dk
4- ryl hnl	4- chtd
5- ujk&renkl	5- fp=koyh

mRrj & 1 & 4] 2 & 1] 3 & 5] 4 & 3] 5 & 2

**izu 4 & fn; s x; s 'kCnka dks pcdj fjDr LFkkuka dh i frZ dhft, &
vnt; plj] nl] pkchl] rchl 1/2**

1/1 I pljh Hkkoka dh I a; k ----- gSA

1/2 I xqk HkfDr /kkjk ----- 'kk[kkvka ea foHkDr gSA

1/3 jI ds iæ[k væ ----- gSA

1/4 nksk Nn ds iR; d pj.k ea ----- ek=k, a gksrh gSA

1/5 jI ds ----- idkj gSA

&&00&&

bdkbZ06

xk/kh th] NRrhl x<+ ds HkFDr xhr] okD; I j puk,] 'kcn fol; ki

izu 1& fuEufyf[kr okD; ka dks i <ej I R; @ vl R; crtb; s A

¼1½ egkRek xk/kh pk; ds cMš 'kkšdu Fks A

¼2½ egkRek xk/kh I e; ds i kcn Fks A

¼3½ tpkjk xhr] nsh xhr] Hkkstyh xhr] NRrhl x<+ HkFDr xhr gSA

¼4½ egkRek xk/kh geskk fonškh oLrŋka dk mi ; ksx djrs Fks A

¼5½ Hkkstyh xhr gkfydk&l o ij xk; k tkrk gSA

mRrj & ¼1½ vl R;] ¼2½ I R;] ¼3½ I R;] ¼4½ vl R;] ¼5½ vl R; A

izu 2& fdl us fdl I s dgk &

¼1½ I ks rks Bhd gš ij dkbZ I ŋrk Hkh gSA

¼2½ gedks rks eykbZ dh cQZ feyrh ugha A

¼3½ bl dk uke Jh ek[ku yky prŋh useLrd Hkatu j [k fn; k gSA

¼4½ vki fQØ u dhft; sešus vki dsfy, vk/kk i k&l tgj j [k Nk&lk gSA

¼5½ eš; g ugh pkgrk Fkk fd vki dks /kŋy Qkaduh i MšA eš rks vki dks T; knk fru ftUnk nš[kuk pkgrk gWA

mRrj & ¼1½ xk/kh th us cukj I h nkl I s dgk A

¼2½ xk/kh th us ckyd I s dgk A

¼3½ cukj I h nkl us xk/kh th I s dgk A

¼4½ xk/kh th us vaxt efgyk I s dgk A

¼5½ xk/kh th us ia ekšhyky ug: I s dgk A

izu 2& mfpr I cak tkšMš &

1- jkfte

1- dš kZ ckf?ku

2- jk; ij

2- xksyknkl

- 3- /kerjh 3- dtyđ j
- 4- fQæđ j 4- egkekbl
- 5- fl nkj i kjk 5- fcykbl ekrk

mRrj & 1 & 3] 2 & 4] 3 & 5] 4 & 1] 5 & 2

**izu 3 & uhps fn; s x; s 'kCnka dks pødj fjDr LFkkuka dh i frz dhft, &
 ¼ lej.k] jkxh] Nliu djkm} js[kkfp=] exuyky½**

¼½ ykşjd plnk xkFkk ea ----- nørkvka dh mikl uk dh xbZ gSA

½½ i Mokuh xk; u ds l kFk gpk: nus okyk ----- dgykrk gSA

¾½ xk/kh th ikB l kfgR; dh ----- fo/kk l s l æf/kr gSA

¼½ xk/kh th ds Hkrhts dk uke ----- xk/kh Fkk A

½½ cukj l hnl prøñh th us l lej.k ds vfrfjDr ----- ij Hkh viuh
 ys[kuh pykbl gSA

&&00&&

bdkbZ07

I r f'kjkef.k xq ?kkl hnl] ykd I kfgR; [kM]
I xhr vls 'kksZ dk I xe iMokuh] NUn

izu 1& gla @ ugha ea mRrj nhft; s &

1/1½ 'kadj yky Vkmj usl ekt I d d ds: i eaviuk thou i k j k fd; kA

1/2½ ekuo&ekuo dh døy tkfr gkrh gSA

1/3½ i Mokuh dh dgkuh egkHkkjr dky ds xkso oak ij vk/kkfjr gSA

1/4½ nks nh phj gj.k nq kZku usfd; k Fkk A

1/5½ jksyk NUn ea pkj pj.k gksrsgA

mRrj & 1/1½ ugh 1/2½ gh 1/3½ ugh 1/4½ ugh 1/5½ gla A

izu 2& dkVd ea fn; s 'kCnka ea I s I gh 'kCn pvdj fyf[k; s &

1- of.kd NUn gs ----- 1/dfDr @ xhfrdk½

2- i Mokuh oLr% ----- dh 'kk'or dFkk dk Nrrhl x<h I d j .k
gSA 1/ j kek; .k @ egkHkkjr½

3- 'kadjyky Vkmj dk tle ----- ea gpk Fkk A 1/xjksn i gh @ cgj k½

4- ?kkl hnl dh iRuh dk uke ----- Fkk A 1/ Qjk @ cgj k½

5- Hkkjr ea ykd I kfgR; ds I dyu vls I j {k.k dk uke -----
'krkCnh ea i k j k gpk A 1/chl oha @ bDdl oh½

izu 3 & mfpr tMh cukb; s &

1- I rukeh 1- i Mokuh

2- ?kkl hnl 2- NUn

3- rhtuckbz 3- I Qjk

4- mYykyk 4- egkHkkjr

5- Hkh"e firkeg 5- 'kadjyky Vkmj

izu 4& ,d 'kCn ea mRrj nift;s &

¼½ I ruke /keZ ds i rhd LrEHk dksD; k dgrsgâ \

½½ xq ?kkl hnl us i R; d ekuo 'kjhj dksD; k ekuk gS\

¾½ 'kajyky Vkmj th us l R; uke l ok l ak ds i k h; l pkyd dk in dc
l hkyk \

¾½ fdl o{k ds uhps ?kkl hnl th dks vkReKku dh i kflr gpZ \

¾½ NRRhl x<h Hkk"kk ea igyh dfork fdl usfy [kh \

mRrj & ¼½ t\$ [kEHk] ½½ noky;] ¾½ 1978] ¾½ vkj k&/kkj k] ¾½ ykpui d kn
i kM\$ A

&&00&&

bdkbZ08

ekrHkfe] N".k dh cky yhyk] jke dk cky I kN;] vej 'kghn
 Jh I r dpj jke] egkoj; dgkor; okD; 'kq) dj.k] x| dh fo/kk,i

izu 1& fn;s x;s fodYi ka ea I s mfpr fodYi pūdj fyf[k, &

¼½ ekrHkfe dfork Nn eafy[kh x; h gS&

¼½ xhfrdk ½½ Nli ;

½½ dqMfy; k ¾½ dfoRr

½½ ekrHkfe dsjpukdkj gS&

¼½ ek[kuyky prpñh ½½ e\$Fkyh'kj.k xlr

½½ t; 'kədj ił kn ¾½ egknñh oekZ

½½ Nli ; Nn dh igpku gS&

¼½ nkgk \$ I kjBk ½½ nkgk \$ jkyk

½½ jkyk \$ mYykyk ¾½ I kjBk \$ jkyk

¾½ Hkej xhr I kj dsjpf; rk gS&

¼½ ?kukun ½½ d\$konkl

½½ I jnkl ¾½ ryl hnl

½½ cky&yhyk o.kZ ea jI gS&

¼½ Ūkəkj jI ½½ d: .k jI

½½ 'kkr jI ¾½ okRI Y; jI

½½ fou; if=dk dsjpukdkj gS&

¼½ ryl hnl ½½ fcgkj hnl

½½ I jnkl ¾½ d\$konkl

¾½ I o\$ k Nn gS&

¼½ ekf=d Nn ½½ of.kZ Nn

1/8 1/2 ekf=d vks of.kbd 1/4 1/2 bl ea l s dkbz ugha
 1/8 1/2 l r d0j jke l kfgc ds xq Fks
 1/4 1/2 oYyHkkpk; l 1/2 1/2 l r jke nkl
 1/8 1/2 l r ?kkl hnl 1/4 1/2 l eFkZnl
mRrj & 1/4 1/2 Nli ;] 1/2 1/2 eSFkyh'kj.k x[r] 1/8 1/2 jkyk \$ mYykyk] 1/4 1/2 l jnkl]
 1/5 1/2 okRI Y; j l] 1/6 1/2 ryl hnl] 1/7 1/2 of.kbd Nn] 1/8 1/2 l r jke nkl A

izu 2& mfpr l cdk tksM+s &

1- dQu	1- txnh'k plnz ekFkj
2- /k0 Lokfeuh	2- vkpk; l jkepanz 'k0y
3- Hkkj dk rkjk	3- t; 'k0j id kn
4- panz dkrk l rfr	4- ver jk;
5- fprk ef.k	5- i0 pan
6- dye dk fl ikgh	6- ckcwxykc jk;
7- ejh vl Qyrk,a	7- n0dh unu [k=h

mRrj & 1 & 5] 2 & 3] 3 & 1] 4 & 7] 5 & 2] 6 & 4] 7 & 6

izu 3 & fjDr LFkkula dh i[rz dhft, &

- 1/4 1/2 x | dh i0[k fo/kk,a----- g0 A
 1/2 1/2 l r d0j jke th dks----- dsfnu ; kn fd;k tkrk gSA
 1/8 1/2 ----- xk0keh ryl hnl th ds vjk/; Fks A
 1/4 1/2 ----- th N".k dk l n0k y0j czt x; s Fks A
 1/5 1/2 l jnkl th us----- dh ij.kk l s N".k dh yhykv0 dk o.k0 fd;k A
 1/6 1/2 eSFkyh 'kj.k x[r th dks Hkkjr l jdkj }kj ----- l Eeku fn;k x;k A

mRrj & 1/4 1/2 N% 1/2 1/2 c] k[kh] 1/8 1/2 Jh jkepn] 1/4 1/2 m) o] 1/5 1/2 oYyHkkpk;]
 1/6 1/2 i neHkk.k

izu 4& uhaps fn; s x; s okD; ka ea l R; @ vl R; pūdj fyf[k, &
 ¼½ i pōVh egkdk0; gSA
 ½½ ʼfueŷy rjk uhj veŕ ds l e mRre gSA* : i d vŷdkj gSA
 ⅓½ l jnkl th dk tle l u-1478 ea gŷk gSA
 ¼½ Ñ".k dh ekrk dk uke nōdh Fkk A
 ½½ fd l h 0; fDr ; k oLrq dk vkd"kd <α l sfp=kRed o.kū gh js[kkfp= gSA
 ⅙½ l w Zkar f=i kBh fujkyk i æekxhŷ 'kk[kk ds dfo gŷ A
 mRrj & ¼½ vl R;] ½½ vl R;] ⅓½ l R;] ¼½ l R;] ½½ l R;] ⅙½ vl R; A

&&00&&

bdkbZ09
i = y[ku] vi fBr x|k k

izu 2& mfpr l cdk tkM+s &

l cdk	vfHkoknu
1- 0; ki kfjd i =	1 vfHkoknu dh ijEijk ugha
2- l jdkjh i =	2- vk' khokh
3- i frf"Br 0; fDr; ka dks	3- ueLrs
4- fe= dks i =	4- l knj vfHkoknu
5- viusl s Nks/ka dks i =	5- e/kj Lej.k

mRrj & 1 & 3] 2 & 1] 3 & 4] 4 & 5] 5 & 2

izu 3 & uhps fn; s x; s dksVdka ea l s mfpr 'kcn p qdj fyf[k, &

- 1/4 1/2 viusl scMka dksfy[krsl e; vr eavkRefuonu dsLFkku ij fy[kk tkrk g&
1/4 usgkdkkh @ 'kdkBN
- 1/2 1/2 viusfe= dks i = fy[krsl e; vr eavkRefuonu dsLFkku ij fy[kk tkrk g&
1/4 i kdkkh] rfgjk @ rfgjk 1/2
- 1/3 1/2 i = dsvr eavkRefuonu dsfy, i kFkhZfy[krsg} rksog i = l ECU/k crkrk g&
1/4 jdkjh i = @ i kfjokfd i = 1/2
- 1/4 1/2 futh fudk; ka dksfy[kstkusokysi = dgykrsg& 1/4 jdkjh i = @ l keftd i = 1/2

&&00&&